

Patrimoni quotidià fora muralla. L'emplaçament d'una nova església renaixentista a Alcover: entre l'interès particular i les necessitats litúrgiques

Anna Isabel Serra

Paraules clau: Alcover, Renaixement, situació església, església Nova.

Resum: El fet de trobar la situació ideal per construir una nova església parroquial a les darreries del segle XVI a Alcover (Alt Camp, Tarragona) no fou una tasca ràpida ni de fàcil acord. Així ho demostra un document del 1575 en el qual s'exposen una sèrie d'objeccions per part d'alguns membres de la Comunitat de Preveres d'aquella vila al negar-se a situar el nou edifici fora del nucli murallat, tal com volien els consellers del Comú. L'article aporta un nou document inèdit que fa sentir quina era l'opinió de la Comunitat de Preveres que, per qüestions que ells creien prou rellevants, es negava a eixamplar l'actual església de la Sang tal com volia el Comú.

Abstract: Finding the ideal location to build a new parish church at the end of the 16th century in Alcover (Alt Camp, Tarragona) wasn't an easy job to fulfill. In a document dated 1575, some objections were made by a few members of the local Clergymen Community when they rejected the idea of locating the new building outside the city walls, therefore denying the town councillors' proposal. This article unveils a new document that will make us feel the Clergymen's opinion who, for reasons they found remarkably solid, refused the idea of extending the Sang church, as opposed to the councillor's view.

L'església que cal substituir

El fet d'ampliar les esglésies parroquials medievals o fer-les de nou era un tema molt vigent no només a Alcover, sinó també als pobles més propers al llarg del segle XVI. Per exemple, el mateix problema varen tenir a la Selva del Camp, Riudoms, Reus, Valls, Constantí o Mont-roig. Un dels principals motius que va generar un intens moviment constructiu se centrava en el fet que la població no podia encabir-se a l'interior dels edificis religiosos en dies de festa o en determinades cerimònies. La causa principal requeria en un augment demogràfic que va tenir un ressò molt directe en el món de l'art. Aquest problema s'anirà repetint al llarg dels segles, ja que les estructures deficientes i un gran creixement de la població que podien acollir les esglésies derivaren en la gènesi de la creació de les esglésies barroques catalanes. Així, doncs, el plantejament demogràfic es repetia segles després.

A Alcover l'església que cal substituir fou un edifici de finals del s. XIII. El conflicte que calia resoldre era simple i era el que adoptaven la majoria de llocs del Camp ja exposats. O s'ampliava l'església per allà on hi havia espai lliure o es buscava l'espai més adequat dins l'espai habitat de cada poble per construir un edifici de nova planta. Però a Alcover se sospesaven dues idees: la d'ampliar l'església de la Sang¹ o fer-ne una de nova fora la muralla que encerclava tot el poble. Fins i tot, per no deixar aïllada l'església, hi havia un projecte que preveia que la muralla protegís el nou edifici. Tal com diu J. Cavallé, que el temple acabés constituint un nou segment d'aquell mur.² En aquells moments, l'església Vella limitava amb l'hospital i tenia l'abadia molt a prop (la casa rectoral que no és l'actual). La idea d'eixamplar l'església en ús, de la Sang, tenia també els seus partidaris però calia valorar un plantejament i un altre. Avellà havia dit que l'església Vella es va tractar d'ampliar afegint un creuer, però el projecte es va veure frenat perquè el temple amenaçava de caure, la qual cosa va aturar aquell possible eixamplament.³

La necessitat de disposar d'un nou temple ja l'havia fet evident l'arquebisbe Antoni Agustí en visitar Alcover. El 1588 es va demanar una traça i el 1593 el Consell de la Vila va decidir de buscar diferents mestres de cases perquè triessin el lloc escaient per construir-la. Malgrat tot, el Consell va decidir el 15 de febrer del 1594 que l'església es bastís en un lloc on hi havia l'espai suficient i aquest radicava fora muralla. Ara bé, les votacions decidiren que guanyarien els 12 vots que volien tenir l'església fora el poble, vers el 10 que volia fer-la al lloc que es trobava l'antic edifici, avui anomenat església Vella⁴ i que es va conservar fins a la Guerra Civil passada.

¹ Com a bibliografia de referència sobre l'anomenada església Vella o de la Sang, cal citar les següents obres: ESPAÑOL BERTRAN, F. "Les esglésies medievals d'Alcover" a AADD. *Retaule. Romànic i gòtic d'Alcover*. Centre d'Estudis Alcoverencs. Alcover, 1996, p. 9-34. GORT JUANPERE, E. "Alcover medieval" a AADD. *Alcover. Una història*. Centre d'Estudis Alcoverencs. Alcover, 1997, p. 53-94.

² CAVALLÉ, 1997, p. 127.

³ SERRA, 2011, p. 17.

⁴ CAVALLÉ, 1996, p. 179.

Tot i que la Comunitat va manifestar el que creia més correcte per solucionar aquella controvertida situació, els consellers tenien la darrera paraula.

Amb el temps, en una vintena d'anys, al voltant de l'església, tal com exposa Joan Cavallé es van articular dos importants carrers: el de Rascaç i el carrer de Sant Gabriel.⁵

El fet de buscar nous emplaçaments per a les esglésies estava plenament estipulat des de la mateixa església. Així, doncs, el Concili de Trento demanava de col·locar les esglésies en llocs airejats, ben ventilats i en punts elevats i separats de les cases dels feligresos. Aquesta premissa era indispensable a l'hora de construir un temple.

L'arquebisbe Isidoro Aliaga (1568-1648) de València, l'any 1631, indicava clarament a les *Advertencias para los edificios y fábricas de los templos del Sínodo...* que algunes de les clàusules indiscutibles per instal·lar correctament una església valoraven alguns dels punts que ara s'anoten.⁶ Per exemple, el lloc de l'església “no ha de ser montruoso y si lo fueres, véase que pueda allanarse y allánese”. Tampoc havia d'estar en un lloc amb pendent, en aquest cas perquè les aigües no fessin mal a l'edifici. Es volia que l'església estigués apartada de llocs on hi hagués soroll i del mercat i de “lugares inmundos” i de mal olor. En canvi, l'església sí que, amb el temps, havia de tenir una característica positiva, com per exemple que no havia de tenir edificis al seu voltant i restar separada com una illa.

D'ençà el Concilio de Trento, i gràcies al teòric Carlo Borromeo, també va deixar ben clares les condicions necessàries que actuarien sobre la posició que havien de tenir els temples:⁷

Se harán los frentes de los templos que miren sobre una muy grande parte de la ciudad, a fin de que la religión se ponga al mismo tiempo como custodia y como protectora de los ciudadanos. Pero si se fabricaran templos fuera de la ciudad, entonces sus frentes se harán de tal modo que miren sobre los caminos públicos, o sobre los ríos, si se fabricaran junto a ellos: a fin de que los viandantes puedan verlos y hacer su salutación y reverencia ante el frente del templo.

El portal de la Torre: un lloc “indecent” per aixecar un temple

El prevere i teòleg Pere Torrens i Gabriel Sabater, també prevere i síndic de la Comunitat de Preveres de l'església d'Alcover, deixaren clar als consellers del Comú de la Vila d'Alcover que el portal de la Torre, situat al capdamunt del poble, a la part nord del mateix, era un lloc perillós i poc apropiat per emplaçar-hi la nova església. Els eclesiàstics enumeraren tota una sèrie d'arguments que justificaren el

⁵ CAVALLÉ, 1997, p. 129.

⁶ PINGARRÓN, 1995, p. 53.

⁷ BORROMEO, 1985, p. LI.

seu parer per explicar que aquella situació fora l'espai protegit del poble no era el més convenient per al nou lloc de culte. I tenien les seves poderoses raons basades tant en condicionants directes del lloc i dels que podrien afectar els rectors i a la seva tasca religiosa diària. El seu document exposa com era la vida diària que tenia lloc a la part nord del poble i quins fets hi succeïen en aquella banda que, com es podrà notar en llegir les seves opinions, era un lloc inhòspit, on hi havia solars i s'hi desenvolupava una activitat comercial reservada per als dies de mercat.⁸

El document registrat es troba a la segona pàgina d'un llibre que comença el maig del 1575,⁹ malgrat que en aquesta data l'església no es principiaria fins al 1594. Sembla que fer situar aquell edifici en el teixit urbà de la vila va portar més d'una discussió, ja que finalment a l'acord municipal de 15 de febrer del 1594 conservat al llibre es rebutjaria construir l'església damunt de la vella i preferiria definitivament aixecar-la fora de la muralla.¹⁰ El Portal de la Torre, malgrat ser un lloc vist com a feréstec, ja es tenia present per construir l'edifici religiós dècades enrere.

Els preveres veien perjudicial la construcció de l'església fora vila primerament de cara al bé comú. Ells pensaven que la correcta situació de l'església necessitava que vells, malalts i dones embarassades poguessin escoltar la missa i acudir als sants sagraments, tal com era correcte. Els preveres es basaven en l'experiència que els aportaven les esglésies de Montblanc i Falset, que a més de les seves esglésies parroquials els feligresos en tenien d'altres on poden acudir “y també per les ciutats vella de la Seu Vella cathedral altres iglésies”. Per tant, haver de desplaçar-se a l'església (ja que el desnivell de la part baixa de la vila a la nord és considerable) “seria gran treball” per a les dites persones. Els preveres deixaven constància del seu parer partint dels exemples de Lleida i Balaguer. S'entén que els preveres volien indicar les dificultats d'accés que podien mostrar la Seu Vella de Lleida o l'església gòtica de Santa Maria de Balaguer.

Un altre problema requeria en el fet que si construïen l'església al lloc triat, seria veïna amb un carrer que, segons havien dit batlles i altres persones, era “infame”. Des de feia molts anys enrere els dies de fira hi havia dones qualificades com a *infames* i criades “y màxime tenint mercats seria continuo lo star allí de dites donas”. L'església acabaria sent “llonja” de mals tractes:

⁸ Les persones grans del poble recorden que a les primeres dècades del segle XX el mercat de compra i venda de bestiar es realitzava en un lloc conegut com la Garriga, situat a la part posterior i més allunyada de l'església Nova, alçada en substitució de la Sang.

⁹ A la coberta d'aquest document hi trobem les següents notes (tot i que algunes —dates en concret— semblen afegits posteriors): “En lo present llibre trobaran continuats los costums i pràctiques de la present iglésia de Alcover y los càrchs de dita parrochial y les ordinations de la iglésia y altres coses. Fet i scrit de mà de Gabriel Çabater prevere y beneficiat en dita iglésia. Copiat de altre llibre anomenat consueta scrit de mà de Jaume Giner (doctor) theòlech y rector de la parrochial de dita vila comensant en lo maig de mil sinch sents setanta sinch. 1575.”

¹⁰ CAVALLÉ, 1989, p. 65 i 76.

pux starien segurs de no ésser vistos per lo poch concurs y veynat per ésser lloch rònech y inhabitable de gent que puguen ni acostumen visitar molt a menut les iglésies y també als forastes molt cosa treballosa y de ells ésser poch visitada los quals com entren en una ciutat o vila tantost comunament acuden a la iglésia la primera casa.

Els dos religiosos pensaren de construir la nova església al lloc de la vella i fins i tot fer-la créixer, la qual cosa implicava un gran estalvi per a la vila. Tampoc preveien que caldria fer una nova abadia, volien que la nova església anés creixent vora la vella, així només haurien de traslladar les campanes de campanar, fet que suposava una reducció econòmica molt gran. Ara bé, els religiosos es queixaven que notaven que hi havia un interès amagat per vendre els solars que havia d'ocupar la nova església. Tal com expliquen la seva versió, s'entén que la muralla hauria de tancar també l'església per protegir-la. És a dir, l'haurien d'ampliar de nou: "[...] y no obstant se haja de refer alguna cosa als canonies es poch en comparació de la que. ls costarà iglésia nova y los patis han de comprar y la muralla volen fer per cloure dita iglésia...". Per tant, segons ells, els havia cegat l'interès propi per vendre aquelles cases. És interessant el fet que l'església quedés protegida per una nova muralla que havia d'envoltar l'edifici religiós. I tenia la seva raó de ser especialment per aïllar la vila dels atacs dels dos bàndols de bandolers: els Morells i els Voltors, que castigaven, de tant en tant, la vila.

També preveien que el Santíssim Sagrament, si estava al portal de la Torre, el portarien als malalts, i no l'acompanyaria gairebé ningú pel fet d'estar en un lloc tan apartat.

A més, podria ser que els consellers de la vila volguessin que el Santíssim Sagrament es reservés a l'església vella i a la nova. El rector tenia clar que no volia tenir el Santíssim Sagrament a l'església Nova, només s'havia de dipositar a la Vella i tampoc no es considerava oportú que el Santíssim Sagrament sortís, quan ho necessités, des de l'església Nova. Encara més, tampoc no desitjaven que tingués el seu punt de sortida, si es feia, de l'abadia nova, ja que només volien usar l'abadia vella. El rector intuïa que, si hi havia dues exposicions del Santíssim, es podria produir el cas que haguessin de fer dues misses, tal com havia passat a Montblanc:

Per què diu y possa que stant lo Santíssim Sagrament en la iglésia nova y en la vella lo porien obligar a dir cada die dues misses conventuals com fan los de Montblanch al rector a la iglésia Major y la de Sant Miquel que los de la part de Sant Miquel may an volgut isqués lo Santíssim Sagrament de Sant Miquel sinó que lo rector digués conventual allí cantada conforme fa en la iglésia major y per so per [...] dits inconvenients per no obligar al rector a dir dues misses conventuals no vol que lo Santíssim Sagrament isque de la iglésia vella ni en alguna manera vol dir missa conventual en la iglésia nova sinó fora en alguna festa principal ab tal que no agués de dir aquel dia missa a la vella y també en los diumenies y algunes festes diga altra missa en Sant Miquel per los parrochians seria obligat aquel die al rector aver de dir tres misses.

La proximitat de l'espai on es cobrava el delme a causa de la situació de l'abadia nova li va portar perjudici al rector, del qual no se'n donen més detalls.¹¹

Poc després, l'abadia també es va acabar convertint en una nova dificultat que calia superar, ja que el rector i els consellers havien de trobar una entesa sobre qui hauria de pagar les obres que es fessin a l'abadia en cas d'executar-les. Aquesta premissa estava estipulada des del 1580: “[...] sobre lo capítol quart en lo qual fonch concordat per si occatió de la obra s'enderrocharia o derruhiria alguna part de la dita abbadia que dits jurats y consell o haguessen de fer, redifficar y adobar com convindria a costas de dita universitat y és ver”. Aquest nou document puntualitza que s'havia enderrocat part de l'abadia, però sense especificar-ne la data, però sí que diu que fou a causa d'una ampliació de l'església parroquial.

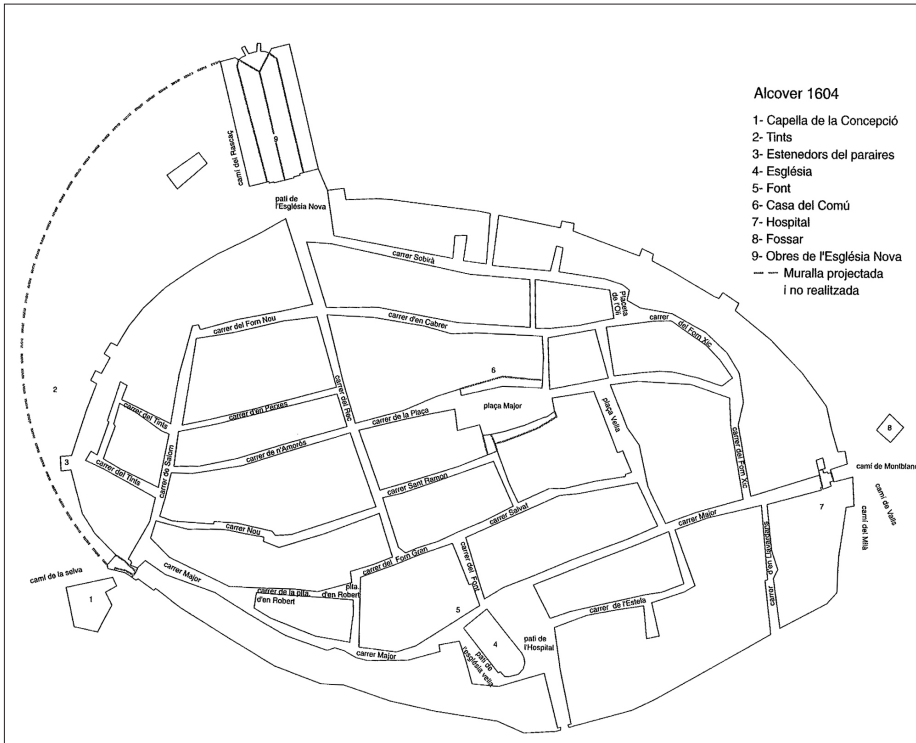
El darrer tema que calia defensar radicava en el fet que tampoc era correcte que els beneficiats anessin a ajudar a cantar missa al rector o a son vicari ni acompanyar al Santíssim Sacrament, ja que a l'església no hi havien distribucions fundades. Els preveres pensaven que seria un gran escàndol per a la vila que es deixés que els rectors fessin els oficis sols. Un exemple d'aquesta situació es trobava a Valls (es refereix a l'església de Sant Joan), ja que havien fet el cor tan alt que els capellans no hi volien pujar a cantar. A més a més, els religiosos vivien vora l'església Vella i els venidors no viuriem vora l'església Nova pel fet que era un lloc indecent i subjecte a l'aire i al vent, i l'església podia estar “malsana i inquieta”. Tot plegat, els era molt perjudicial i intolerable.

Conclusions

El fet de buscar un lloc adequat per tenir l'església parroquial pròpia, o bé voler derruir una part o una totalitat de la vella església en ús, era un dels temes que sovintejaren en els acords de la Catalunya del segle XVI, a l'hora d'afrontar aquest tipus de problemes constructius. I ho fou per la gran necessitat d'encabir durant els actes festius els habitants de cada lloc al seu temple local. Si bé demogràficament evidencia un fet molt palpable, d'àmbit estatal des de la història de l'art, també permet una anàlisi força consistent i que aporta importants dades com la que exposa el document aquí presentat. En l'àmbit local, permet entendre quines eren les prioritats, defectes, necessitats, urgències, interessos personals i preferències per escollir un solar o un altre per construir, si era el cas, el nou edifici. Els escrits són importantíssims per reviuir i entendre els neguits que movien una població en concret per resoldre certs tipus d'opinions que afectaven tota la comunitat.

A finals del segle XVI, Alcover vivia tancat dins de les seves muralles, encara que el Comú de la Vila sabia perfectament que caldria prendre determinacions dràsti-

¹¹ Finalment, l'abadia es va aixecar (en data indeterminada però probablement propera al 1618, a causa dels trets estilístics d'una casa semblant: ca Cosme) molt a prop de l'església Nova, al carrer anomenat actualment carrer de l'Abadia.

Extret de J. Cavallé (1997, p. 126).

ques per instal·lar altres monuments fora de les muralles. Si bé el Comú, malgrat alguns interessos personals, visualitzava un nou urbanisme i traçat extramurs, no compartia el mateix desig amb la Comunitat de Preveres, que es negava a plantejar l'obra en un lloc vist com a inhòspit, amoral o poc adequat perquè fos destinat per instal·lar un lloc sagrat. La reflexió que fan els dos membres de la Comunitat de Preveres conforma una visió més propera a les seves necessitats religioses, com ara el fet de no repetir les misses en dos llocs diferents. Ho corroboraven algunes situacions viscudes per altres rectors dels pobles, viles i ciutats no massa llunyanes i que, analitzades, no calia reviure a Alcover. Però els rectors se centraven en fets de “decoro” i de respecte a la litúrgia que no s'havien de transgredir. Per exercir un sacerdoci correcte i que la població pogués seguir el que manava la religió.

La veu dels membres de la Comunitat de Preveres esdevé molt singular i enriqueix el que se sabia fins al moment pel que fa a l'intens moviment d'opinions que feia més de trenta anys que reclamaven una església més gran per a la vila. Si es localitza el parer dels preveres, s'aporta una visió de quins eren els principals temes que afectaven la vida diària alcoverenca. En aquest cas, un document d'àmbit

local adquireix un ressò prou transcendent per copsar els temes litúrgics que cal tenir en compte en una vila i extrapolar-los.

Malgrat aquest plantejament, a Alcover es va posar la primera pedra a tres esglésies fora murs. A partir del 1582 es va construir el convent de Santa Anna, el 1594 es va iniciar la futura església Nova i als anys vint del 1600 la capella de la Concepció. L'abundància construïble d'espai fora murs es va imposar als dictàmens de la litúrgia.

Bibliografia

- CAVALLÉ BUSQUETS, Joan. *Quan les cases volien ser palaus. La població d'Alcover, 1553-1625*. Centre d'Estudis Alcoverencs. Alcover, 1989.
- . “Notícia sobre l'arquitecte Joan Munter”, a *Quaderns d'Història Tarraconense*. Tarragona, núm. XIV, 1996.
- . “Entre la Guerra Civil del s. XV i la guerra dels Segadors”, a *Alcover. Una història*. Centre d'Estudis Alcoverencs. Alcover, 1997.
- PINGARRÓN, Fernando. *Las advertencias para los edificios y fábricas de los templos del Sínodo del Arzobispo de Valencia Isidoro Aliaga en 1631*. València, 1995.
- SERRA MASDEU, Anna Isabel. *L'església parroquial de l'Assumpció d'Alcover (1594-1630). Notes sobre la seva construcció*. Centre d'Estudis Alcoverencs. Alcover, 2011.
- VIDAL ROSICH, Cosme. *Alcover. Monografia Històrica*. Impremta La Saura. Alcover, 1897 (reedició del 1973).